

НАУКОВА ПЕРІОДИКА: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ВИПУСКУ І РОЗПОВСЮДЖЕННЯ

У конференц-залі НВП «Видавництво «Наукова думка» НАН України 27 січня 2010 року за ініціативою Науково-видавничої ради НАН України відбулася робоча нарада представників редакцій і редакційних колегій наукових журналів Національної академії наук України.

До порядку денного наради були включені актуальні для діяльності наукових часописів питання, підготовані групою науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України.

З інформаційними повідомленнями виступили вчений секретар Науково-видавничої ради НАН України А.І. Радченко, директор Видавничого дому «Академперіодика» НАН України О.Г. Вакаренко та директор передплатного агентства «Укрінформнаука» Т.М. Яцків.

Перше з обговорюваних питань стосувалося статусу працівників наукових видавництв і редакцій наукових журналів, оскільки посади завідувача редакції та редакторів різних категорій не належать до наукових. Безсумнівно, робота в науковій редакції вимагає надзвичайно високого фахового рівня підготовки не тільки в царині граматики й орфографії, але й за тематичним спрямуванням видання. Тому Національна академія наук України ініціювала включення до указу Президента України «Про додаткові заходи щодо розвитку наукової і науково-

технічної діяльності Національної академії наук України» від 11.09.08 № 827 пункту про опрацювання Кабінетом Міністрів України питання про віднесення окремих категорій працівників науково-редакційних підрозділів, видавництв і редакцій наукових періодичних видань, працівників, які здійснюють науково-інформаційну діяльність, та бібліотекарів наукових установ до наукових працівників.

На виконання доручень Кабінету Міністрів та Секретаріату Президента України це питання було опрацьовано в міністерствах економіки, фінансів, юстиції, праці і соціальної політики, освіти і науки України, Пенсійному фонді, Держкомтелерадіо. Міністерство освіти й науки України підсумувало всі пропозиції і зауваження щодо зазначеного питання. Попри те що Мінпраці, МОН, Держкомтелерадіо підтримали ініціативу НАН України, було рекомендовано відкласти розгляд цього питання до часів стабілізації української економіки.

Отже, єдиний на сьогодні можливий шлях до підвищення соціального статусу працівників наукових редакцій, який уже впроваджують деякі установи НАН України, полягає в об'єднанні редакційного і науково-інформаційного підрозділів у єдиний зі статусом структурного наукового підрозділу, який виконує окремі науково-організаційні функції. Він має забезпечу-

вати інформаційну і видавничу діяльність своєї установи, а також виконувати наукові дослідження, присвячені історії її становлення й розвитку, а також її наукових напрямів і шкіл, аналізу впливу видавничої та інформаційної діяльності на підвищення ефективності наукових досліджень і представлення їхніх результатів.

Наступна обговорена тема охоплювала питання передання обов'язкових контрольних примірників журналів та їх списання, забезпечення фонду міжнародного книгообміну Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (НБУВ), спільного наказу ВАК і НАН України щодо створення на базі НБУВ електронного депозитарію наукової періодики та надання відкритого доступу до неї.

Передання обов'язкових примірників видавничої продукції в Україні регламентоване статтею 24 Закону України «Про видавничу справу» та постановою Кабінету Міністрів України від 10.05.02 № 608 «Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів» (зі змінами та доповненнями), якою затверджено перелік одержувачів обов'язкового безоплатного примірника видань в Україні. Інформація щодо цієї постанови Кабінету Міністрів України доведена до всіх наукових установ НАН України розпорядженням Президії НАН України від 10.06.02 № 372 «Про виконання постанови Кабінету Міністрів України від 10.05.2002 № 608».

Серед одержувачів обов'язкових безоплатних примірників усіх видів видавничої продукції, що вийшла в Україні, вказані й дві установи НАН України: Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (по два примірники кожного видання) та Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника (по одному примірнику).

Ці контрольні примірники, призначені для формування національного депозита-

рію видавничої продукції і надання доступу до неї читачам, доставляє видавець безоплатно відповідно до часу виходу видань.

Списання цих примірників (як й інших, що розповсюджені установою), відбувається відповідно до рішення вченої ради установи із затвердженням переліку установ та осіб, яким передано видання. Рішення вченої ради є підставою для складання акту списання друкованої продукції. Стосовно цього НАН України одержала роз'яснення від Держказначейства України.

З метою підтримки мережі міжнародного міжбібліотечного книгообміну та популяризації видань українських учених Президія НАН України 11.11.09 затвердила постанову за № 306 «Про забезпечення Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського науковими виданнями для міжнародного книгообміну». У ній, зокрема, зазначено, що для задоволення потреб міжнародного книгообміну науково-дослідні установи НАН України, крім надання обов'язкових безоплатних примірників видань, мають передавати до НБУВ видання, надруковані за кошти цих установ, на підставі відповідних угод, у яких передбачено кількість примірників та умови передавання. Це стосується як періодичних, так і книжкових видань.

Умови передавання і кількість примірників визначає науково-дослідна установа. При цьому, за умовами функціонування системи міжнародного книгообміну, кожна науково-дослідна установа одержує через НБУВ зарубіжну наукову друковану продукцію або доступ до електронних баз наукової інформації.

Дискусійне на сьогодні питання щодо спільного наказу ВАК і НАН України про створення на базі НБУВ електронного депозитарію наукової періодики та надання відкритого доступу до неї.

Зараз, відповідно до цього наказу, триває переформування переліку наукових

фахових видань України, у яких можуть бути опубліковані результати дисертацій і подання редакціями цих видань відповідних документів до ВАК України. Перша частина нового переліку опублікована в «Бюлетені ВАК України» (2010. — № 1), інші подані документи ще остаточно не розглянуто.

Серед необхідних для включення до оновленого переліку документів — копія «Свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації». Раніше до зазначеного переліку входили і щорічники та збірники наукових праць, що не були зареєстровані як періодичні видання. Наукові установи готували їх до друку та публікували як книжкові видання. Відповідно вимога щодо надання копії «Свідоцтва...» спричинила низку нових реєстрацій періодичних видань, переформатування щорічників і зміни статусу книжкових серій. Так, близько десяти галузевих книжкових серій НАН України вже одержали «Свідоцтво...», щоб не втратити місце в переліку фахових видань, який формує і затверджує ВАК України.

Ще один документ, подання якого вимагає ВАК України, — довідка з НБУВ про передання електронної копії поточного числа періодичного видання. Чи потрібно надалі надавати такі довідки до ВАК України і як проходитиме моніторинг наявності вже включених до переліку фахових видань в електронному просторі, з наказу незрозуміло.

Вимога щодо обов'язкового представлення нових номерів періодичних видань у відкритому доступі суперечить чинному законодавству (зокрема, Закону України «Про авторське право та суміжні права»), порушує права передплатників та вимоги багатьох світових наукометричних баз (так, Scopus не розглядає питання щодо включення видань, які викладають у відкритому доступі нові номери). Тому Науково-

видавнича рада НАН України спільно з Центром інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України розробила й погодила з НБУВ типову угоду щодо передання електронної версії періодичного видання на зберігання до НБУВ із подальшим викладенням її (версії) у відкритому доступі. Відтермінування викладення електронної версії видання у відкритому доступі — від 0 до 24 місяців з дня виходу (одержання з типографії накладу кожного числа відповідно) — визначає його редакційна колегія і вказує про це в зазначеній угоді.

Окрім того, НВР НАН України також пропонувала НБУВ, замість одержання та зберігання в себе електронних копій усієї наукової періодики України, надати посилання на сайти наукових періодичних видань за погодженням із редакційними колегіями. Але НБУВ не вважає цю пропозицію раціональною.

На жаль, наявність у відкритому доступі нової наукової інформації, надрукованої на сторінках наукових журналів, впливає на результати їх передплати — кількість передплатників скорочується. Відомо, що наші наукові журнали здебільшого збиткові, тому беззастережний вихід у відкритий доступ ставить питання про доцільність випуску традиційних паперових версій журналів, а для деяких видань — про доцільність виходу взагалі. Питання щодо шляхів розв'язання цієї проблеми ще потребує детального вивчення, адже йдеться про застосування нових підходів до видання наукової періодики та впровадження сучасних інформаційних технологій у цю сферу.

Актуальний і розвиток власної поліграфічної бази НАН України, відкладений через фінансову кризу на невизначений час. ВД «Академперіодика», що є ініціатором створення майбутньої поліграфічної бази НАН України, повинен не тільки задовольняти потреби установ НАН України щодо

підготовки і випуску видавничої продукції, а й стати повноправним видавцем, який забезпечуватиме централізацію зусиль із виготовлення й розповсюдження фахової наукової періодики, гідного представлення її на міжнародних та вітчизняних виставках, в електронному просторі тощо.

Деякі кроки з організації розповсюдження періодичних наукових видань зроблені НАН України спільно з Радою з книговидання при Міжнародній асоціації академії наук (РКВ при МААН). Утворена у 2006 році під проводом члена-кореспондента РАН В.І. Васильєва, генерального директора НПО «Издательство «Наука» РАН, РКВ має на меті опрацювання широкого кола питань, спільних для академії наук — членів МААН. Серед них — відновлення на новому технологічному рівні наукових комунікативних зв'язків, поживлення наукового дискурсу між ученими академії наук, що входять до МААН, здійснення широкої політики інформатизації МААН.

Одне з питань, над яким працюють члени РКВ при МААН спільно і кожний у своїй академії наук, — відновлення механізму передплати, обміну науковою періодикою між провідними науковими установами і бібліотеками країн, академії наук яких є членами МААН. Першою з організацій, яка зробила конкретні кроки в цьому напрямі, є передплатна агенція «Інформнаука», яку очолює член РКВ при МААН Л.Б. Алфімов. За його ініціативою укладено зведений інформаційний каталог наукової періодики академії наук — членів МААН.

З урахуванням досвіду «Інформнауки» утворено передплатну агенцію «Укрінформнаука». Як організації-партнери ці дві агенції сформували на основі першого інформаційного каталогу видань МААН два передплатні каталоги — для розповсюдження наукової періодики на території України та на території Росії. Між науково-видавничими радами РАН та

НАН України досягнуто домовленості щодо пільгових цін для каталогів «Інформнауки» та «Укрінформнауки». Невдовзі до цих каталогів мають долучитися наукові періодичні видання Національної академії наук Білорусі та Національної академії наук Республіки Казахстан.

«Інформнаука» бере на себе організацію участі експозиції наукових періодичних видань академії наук — членів МААН — у міжнародних книжкових виставках під єдиною назвою «Рада з книговидання при МААН». У такий спосіб наші періодичні видання протягом 2009 року було представлено на двох виставках — навесні в Мінську та восени в Ташкенті. Участь видань НАН України забезпечили «Укрінформнаука» та ВД «Академперіодика» НАН України.

Діяльність РКВ при МААН, зокрема з питань розповсюдження наукової періодики, була схвалена на засіданні Ради МААН у Кишиневі у вересні 2009 року.

Надалі «Укрінформнаука» планує зберегти безоплатне включення до свого каталогу періодичних видань НАН України та організувати «пакетне» подання документів до Федеральної служби з нагляду у сфері зв'язку, інформаційних технологій і масових комунікацій РФ з метою одержання дозволів для розповсюдження на території Російської Федерації (відсутність цих дозволів унеможливує включення до каталогів та передплату видань інших країн на території РФ).

Перспективним напрямом діяльності «Укрінформнауки» може стати розповсюдження електронних версій наукових періодичних видань на умовах передплати. Зasadничі принципи передплати електронних видань такі ж, як і принципи передплати паперових видань. Багато бібліотек та видавців переходять на більш оперативний і економічно вигідний режим роботи — надання й одержання доступу до електро-

нних версій періодичних видань через мережу Internet на платній основі.

«Укрінформнаука» як передплатна агенція, на яку покладено завдання розповсюдження академічної періодики, на підставі відповідних угод з установою-видавцем могла б запропонувати передплатникам придбати й електронні версії.

У підсумкових виступах працівників редакцій наукових періодичних видань НАН України було наголошено, що ці видання, попри їхній неоднаковий рівень матеріального забезпечення, різні щорічну кіль-

кість й обсяг випусків, кількість передплатників, умови фінансування, мають багато спільних проблем, які потребують розв'язання в межах загальної академічної політики інформатизації, спрямованої на якомога ширше представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у світовому науковому просторі та популяризацію української науки серед широких верств населення.

Анна РАДЧЕНКО,
учений секретар
Науково-видавничої ради НАН України